

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 17ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1974

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ

“ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΓΛΥΚΕΙΑΣ ΧΩΡΑΣ ΚΥΠΡΟΥ,,

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ Κ. ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ

Δὲν εἶναι ἔθος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν νὰ ἐγκαινιάζη, μετὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς, τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος διὰ μακρᾶς ὁμιλίας. Ὅμως τὰ μεγάλα καὶ ὀδυνηρὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα διεδραματίσθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος, λαμβάνουν τοιαύτας διαστάσεις, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιπαρέλθωμεν ταῦτα ἐν σιγῇ. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, εὐπαθῆς δέκτης τῶν ἐθνικῶν κλονισμῶν, κατὰ νόμον σύμβουλος τῆς Πολιτείας, παρηκολούθησε καὶ παρακολουθεῖ μετ’ ἀδιαπίπτου διαφέροντος τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν γεγονότων. Ἀποφεύγουσα τὰς πολιτικὰς συζητήσεις, αἵτινες, κατὰ τὸν Ὄργανισμὸν (ἄρθρον 78), δύνανται νὰ διαταράξωσι τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἄπτεται τῶν πολιτικῶν θεμάτων, ὡςάκις ταῦτα ἀφοροῦν εἰς τὰ μείζονα καὶ τὰ τιμιώτατα καὶ τὰ κρισιμώτατα τοῦ Ἔθνους ζητήματα.

Μετ’ ἀγαλλιάσεως καὶ ἀνακουφίσεως ἐχαιρέτισεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἀναίμακτον καὶ ἄνευ ἀνατροπῶν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ αὐταρχικοῦ καθεστῶτος εἰς τὸ στάδιον τοῦ ὀμαλοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἡ ὑπερεπταετῆς ἐκτροπή, τελευταία, ὡς εἰκάζεται, φάσις τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, ὑπῆρξε πολυειδῶς ἐπιζήμιος καὶ ἀνασχετικὴ διὰ τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν ἀξίησιν τοῦ Ἔθνους. Ἐπὶ μίαν καὶ πλεόν ἑπταετίαν ἡ Χώρα ἐδόυλευσεν εἰς μίαν νοσηρὰν κοσμοθεωρίαν, ἣ ὁποῖα ἀπεμάκρυνεν αὐτὴν τῶν καθ’ ἕξιν παραδόσεών της, ἀνέστειλε τὰς λειτουργίας τῆς Πολιτείας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν

στελεχῶν της, ἔπληξε τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου, ἐσμίκρυνε τοὺς πνευματικὸς ὀρίζοντας καὶ εἰς πλείστους τομεῖς τῆς κρατικῆς, τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας προεκάλεσε τὴν ἀπομόνωσιν.

Ἐπὶ τῆς ἐπελθούσης αἰσίας μεταβολῆς θὰ προσθέσω εἰς τὸ τέλος τῆς παρουσίας ὀμιλίας γενικωτέρας τινὰς σκέψεις. Ἐπείγομαι νὰ ἔλθω εἰς τὸ κύριον θέμα μου, τὸ θέμα τὸ ἐθνικόν, τὸ ὁποῖον ὡς βαρὺ καὶ πελώριον σύννεφον καταθλίβει τὸν Ἑλληνισμόν ὀλόκληρον καὶ προσδίδει εἰς τὴν ἀγαλλίασίν του γεῦσιν πικράν, προβάλλει δὲ ἐνώπιόν του δυσβάστακτα χρέη καὶ δυσαγώνιστα ἐγχειρήματα. Ὁ τραγικὸς Ἰούλιος τοῦ 1974 κατέστρεψε τὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων — μίαν ἰσορροπίαν δυσκόλως τηρηθεῖσαν — καὶ ἔφερε τὴν βάνανσον στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν τῶν Τούρκων. Μέγα μέρος τῆς πολυπαθοῦς μεγαλονήσου κατέχεται σήμερον ὑπὸ τοῦ εἰσβολέως. Ἔργα μεγάλα, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρον ἐκεῖ ἢ ἐργατικότης καὶ ἢ τέχνη τῶν Ἑλλήνων, εὐρίσκονται εἰς τὴν διάθεσίν του, ἐνῶ τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ κατάλοιπα καταστρέφονται ἢ σκλῶνται. Εἰς δύο ἑκατοντάδας χιλιάδων ἀνέρχονται οἱ πρόσφυγες. Οὐδέποτε ἴσως κατὰ τὴν μακρὰν καὶ μαρτυρικὴν ἱστορίαν του ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Κύπρου διέτρεξε τόσον μεγάλον κίνδυνον ἀφανισμοῦ, ὅσον σήμερον· ὄχι διότι δὲν ἐγνώρισεν εἰς τὸ παρελθὸν ἀναλόγους δοκιμασίας, ἀλλὰ διότι παριστάμεθα ἐνώπιον μιᾶς βιαίας ἀλλοιώσεως τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως τῆς νήσου, ἐνώπιον ἑνὸς γενικωτέρου προγράμματος ἀφελθισμοῦ καὶ ἐκτουρκισμοῦ. Ἐκτουρκισμός, διχοτόμησις ἢ καὶ ἀπλῶς γεωγραφικὴ κατανομή τῶν δύο ἐθνικῶν στοιχείων θὰ ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν καταστροφὴν μιᾶς ἐνότητος, τὴν ὁποῖαν παρεσκεύασαν ἢ φύσις καὶ ἢ ἱστορία. Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς Κύπρου ὑπῆρξαν ἐνιαῖοι καὶ ἀδιαίρετοι. Πᾶσα βία ἀνατροπὴ τῆς ἐνότητος ταύτης θὰ ἀπετέλει παραβίασιν τῶν μεγάλων ἀρχῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζεται ἢ διεθνὴς κοινωνία.

«Ἐξήγησις τῆς γλυκειᾶς χώρας Κύπρου» εἶναι ὁ τίτλος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, συγγραφέως τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 1359 μέχρι τοῦ 1432. Ἡ παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν γλυκειᾶν ταύτην χώραν ἐκτείνεται ἀδιαλείπτως ἐπὶ μίαν περίοδον τριῶν χιλιάδων τριακοσίων ἐτῶν. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Κύπρου, νευραλγικῆς σημασίας διὰ τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἑγγυῆς Ἀνατολῆς, ἐπήρεσεν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χρόνων τὰς τύχας τῆς νήσου. Ἀλλά, διὰ νὰ κατανοήσωμεν ἐγγύτερον ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰς νεωτέρας περιπετείας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ θαυμάσιον φαινόμενον τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ Κυπριακοῦ

Ἑλληνισμοῦ, πρέπει νὰ ἀνατρεξώμεν εἰς τὸν ἕβδομον μ. Χ. αἰῶνα, εἰς τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τῆς ἐνάρξεως τοῦ τεραστίου ναυτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων, εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν πρώτων συγκρούσεων δύο αὐτοκρατοριῶν, δύο θρησκειῶν, δύο πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν συστημάτων, τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντιοῦ καὶ τοῦ ἰσλαμικοῦ Ἀραβικοῦ Κράτους.

Ἦκμαζεν ἡ χριστιανικὴ Κύπρος, τῆς ὁποίας ἡ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τῆς Τρίτης ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ 431, καὶ ἦνθει ὁ πολιτισμὸς τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὡς ἀπέδειξαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαί, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 648 ἐπεχειρήθη ἡ πρώτη μεγάλη Ἀραβικὴ ἐπίθεσις κατὰ τῆς νήσου. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, κυρίως δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους 688, ὅτε συνωμολογήθη ἡ μεταξὺ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' καὶ τῶν Ἀράβων συνθήκη, μέχρι τοῦ 965, ἡ Κύπρος εὐρέθη εἰς τὴν προκεχωρημένην γραμμὴν τοῦ ναυτικοῦ ἀγῶνος. Ἡ συνθήκη τοῦ 688 καθιέρωσεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μεγαλονήσῳ καθεστῶς Ἀραβοβυζαντινῆς συγκυριαρχίας, ἡ ὁποία ἐν τῇ πράξει μετεβλήθη εἰς καθεστῶς οὐδετερότητος, μιᾶς οὐδετερότητος ἀβεβαίου καὶ ἐκατέρωθεν παραβιαζομένης. Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα δέχεται σήμερον ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας δύο μεγαλονήσους τῆς Μεσογείου, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σικελίας, αἵτινες ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν Ἀραβικὴν κυριαρχίαν, ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ 823/828 μέχρι τοῦ 961, ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 827 μέχρι τοῦ 1072, ἡ Κύπρος δὲν ἐγνώρισε μονιμωτέραν Ἀραβικὴν κατοχὴν καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ ὄρος Ἀ ρ α β ο κ ρ α τ ῖ α, χρησιμοποιούμενος δι' αὐτήν, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα.

Ἡ κυρίως Βυζαντινὴ περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου, ἀπὸ τοῦ 965 μέχρι τοῦ 1191, ὅσον καὶ ἂν ἐταράχθη ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων, ἀποστασιῶν καὶ σφετερισμῶν, ὑπῆρξε συνεχῆς. Τὰ δὲ διακόσια εἴκοσι καὶ ἐξ ταῦτα ἔτη εἶναι τὰ μόνα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ νῆσος ἐν ἀμέσῳ ἐξαρτήσῃ συνεβάδισε πολιτικῶς μετὰ τοῦ ἔθνικοῦ κορμοῦ. Ἡ τυραννὶς τοῦ Ἰσαακίου Δούκα τοῦ Κομνηνοῦ (1185 - 1191), ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Α', θὰ εἶναι τὸ τελευταῖον δραματικὸν ἐπεισόδιον τῆς Βυζαντινῆς περιόδου. Ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ σφετεριστοῦ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος, εἰς τῶν ἡγετῶν τῆς Τρίτης Σταυροφορίας, ἀπέσπασε τὴν νῆσον.

Τὴν 6 Μαΐου τοῦ 1191 ὁ Ῥιχάρδος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κύπρον καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἤρχισεν ἡ μακρὰ περίοδος τῆς Λατινοκρατίας (1191 - 1571). Ὁ Ἀγγλος βασιλεὺς ἐπώλησε τὰ δικαιώματά του ἀρχικῶς μὲν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ναϊτῶν, ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀκολούθως δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Γουῆδωνα de Lusignan (Μάϊος 1192). Τὸ Φραγκικὸν Βασίλειον τῆς Κύπρου ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν δυναστείαν τῶν Λουσινιανῶν ἤκμασε μέχρι τοῦ 1489,

δτε ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνα Κορνάρου παρητήθη ὑπὲρ τῶν Βενετῶν. Τελευταία φάσις τῆς Λατινικῆς περιόδου, ἡ Βενετοκρατία, διετηρήθη μέχρι τοῦ 1571. Ἡ κατά τῆς Κύπρου Τουρκικὴ ἐκστρατεία ἐπὶ Σελῆμ τοῦ Β' διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Λευκωσίας (Σεπτέμβριος 1570) καὶ τῆς Ἀμμοχώστου (Αὐγούστος 1571) ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μακρὰν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βενετῶν.

Ἡ Τουρκοκρατία ἐν Κύπρῳ παρετάθη ἐπὶ τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας (1571-1878) καὶ διεκόπη διὰ τῆς Ἀγγλοτουρκικῆς συνθήκης ἀμυντικῆς συμμαχίας τῆς 4 Ἰουνίου 1878, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν νῆσον πρὸς κατοχὴν καὶ διοίκησιν. Τὴν 5 Νοεμβρίου τοῦ 1914 ἡ προσωρινὴ κατοχὴ καὶ διοικήσις ἐγκατελείφθη καὶ ἡ Κύπρος ἀνεκηρύχθη κτῆσις τοῦ Στέμματος. Ὡς εἶναι γνωστόν, διὰ τῶν συμφωνιῶν τῆς Ζυρίχης (11 Φεβρουαρίου 1959) καὶ τοῦ Λονδίνου (19 Φεβρουαρίου 1959) καὶ διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ συντάγματος τῆς 6 Ἰουλίου 1960 ἰδρύθη ἡ ἀνεξάρτητος Κυπριακὴ Δημοκρατία.

Καὶ μόνον τὸ ὑποτυπῶδες τοῦτο διάγραμμα ἀρκεῖ διὰ νὰ δώσῃ ἀμυδρὰν ἰδέαν τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζησε καὶ διετηρήθη ὁ Κυπριακὸς Ἑλληνισμὸς ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας. Οἱ ἀριθμοὶ ἐκφράζουν τὰ πράγματα εἰς ὅλην τὴν τραγικότητα. Εἰς ἓν χρονικὸν διάστημα χιλίων διακοσίων ἐβδομήκοντα δύο ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 688 μέχρι τοῦ 1960, μόνον ἐπὶ διακόσια εἴκοσι καὶ ἕξ ὑφίστατο εἰς τὴν νῆσον ἐθνικὴ κρατικὴ ἐξουσία καὶ αὕτη ἐνίοτε χαλαρά. Καὶ ἄλλα Ἑλληνικαὶ χῶραι καὶ νῆσοι ἐγνώρισαν μακροτάτας ξενικὰς δυναστείας, ἀλλ' ἀναμφισβητήτως ἡ Κύπρος ἔχει τὸ θλιβερόν προνόμιον τῶν πρωτείων. Ὅμως εἰς αὐτὴν ἀνήκουν καὶ ἄλλα πρωτεῖα, ὅτι, μολονότι ἀποκεκομμένη πολιτικῶς τοῦ ἐθνικοῦ κορμοῦ, συνεπορεύθη μετ' αὐτοῦ κατὰ πάντα, ὅτι διετήρησεν ἀλώβητον τὴν ἐθνικὴν τῆς συνείδησιν καὶ ὅτι ἐδημιούργησε καὶ διέσωσε μέχρι σήμερον ἓνα πολιτισμὸν ἐκτάκτου ἑλληνικότητος, εἰς πολλὰ σημεῖα ἀρχαικώτερον καὶ διαυγέστερον τοῦ κοινοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν τοπικῶν του ἰδιοτυπιῶν.

Στοχάζομαι τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἱστορικὸν φαινόμενον. Μία ἀπόμοιρα ἐνὸς ἔθνους, πεισμόνως προσηλωμένη εἰς τοὺς βράχους μιᾶς νήσου, τὴν ὁποίαν περιβάλλει θάλασσα ἐχθρική, μιᾶς νήσου, τὴν ὁποίαν διεκδικοῦν οἱ ὑπερέφανοι στόλοι τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Ἀράβων, τῶν Λατίνων καὶ τῶν Τούρκων, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Γενοατῶν καὶ τῶν Βενετῶν, πειρατῶν καὶ κουρσάρων ἄνευ πατρίδος, ἀλλοθρήσκων, ἀλλοδόξων καὶ ἀρρησιθρήσκων, ὅχι μόνον διότι ἐκεῖ διασταυροῦνται ἀπληεῖς ἀνταγωνισμοί, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ νῆσος αὕτη περικλείει τὴν πολύτιμον πρῶτην ὕλην διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν στόλων, τὴν ναυπηγήσιμον ξυλείαν· μία ἀπόμοιρα ἐνὸς ἔθνους, ἡ ὁποία κάμπτεται πρὸ τῆς βίας ἀνδρῶν αἰμοχαρῶν, ἀλλοθρή-

σκων και ὁμοθρήσκων και ἄλλοδόξων, ἀνδρῶν ὑπερφιάλων και ἀλαζονικῶν ἢ ὁποῖα, ὅταν δὲν καταφεύγῃ εἰς τὰ ὄρη, ἀποδέχεται τὸ σχῆμα τοῦ ταπεινοῦ καλλιερ-
γητοῦ τῆς γῆς, τοῦ παροίκου, διὰ τὴν ὑπηρετήσῃ τὸν κερδαλέον δυνάστην ἢ ὁποῖα
πτήσσει διὰ τὴν διαφυλάξῃ τὰ ἱερὰ και τὰ ὄσια, ὑποκρίνεται διὰ τὴν σταδιοδρομήσῃ
εἰς τὴν τροχίαν τοῦ κατακτητοῦ, πράττει δὲ πάντα ταῦτα, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐπι-
ζήσῃ, ἀλλὰ και διὰ τὴν ὑποτάξῃ τὸν τραχὺν φεουδάρχην.

Εἶναι ὄντως μεγάλη ἢ ἀφομοιωτικὴ δύναμις τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ.
Ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Γαλλικῆς δυναστείας, κατὰ τὰ ἔτη 1214/1216
οἱ βασιλεῖς τῆς Κύπρου και οἱ Σελτζουκίδαι σουλτάνοι τοῦ Ἰκονίου συντάσσουν
τὰ ἔγγραφα και τὰς συνθήκας των εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μάλ-
τας σφύζεται τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον συνθήκης φιλίας μεταξὺ τοῦ βασιλέως Ἰωάν-
νου τοῦ Β' και τοῦ ἐμίρου τοῦ Καντηλόρου, τοῦ ἀρχαίου Κορκησίου τῆς Κιλικίας
(7 Σεπτεμβρίου 1450). Γενικώτερον σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἢ γενεὰ τῶν Γάλ-
λων ἐποίκων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυσικοῦ και τοῦ ἀνθρωπίνου περιβάλλον-
τος και ἤρχισεν ἐξελληνιζομένη. Μεγάλη και εὐεργετικὴ ὑπῆρξε κατὰ τὰ τελευ-
ταῖα ἔτη τῶν Λουσινιανῶν ἢ ὅσπῃ τῆς Ἑλληνίδος βασιλίσσης Ἐλένης τῆς Πα-
λαιολογίνης († 1458), θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου τοῦ
Β'. Ἡ θυγάτηρ τῆς Καρλόττα ὠμίλει τὴν Ἑλληνικὴν κατὰ προτίμησιν. Εἰς τὸ
περιβάλλον τῶν τελευταίων μελῶν τῆς δυναστείας ἀνῆκεν ὁ Γεώργιος Βουστρώ-
νιος, Γαλλικῆς καταγωγῆς, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς τὴν Κυπριακὴν Ἑλληνικὴν διά-
λεκτον χρονικὸν μέχρι τοῦ 1501. Ὁ Νικόλαος Iorga, εἰς τὸ βιβλίον του *France
de Chypre* (ἐν Παρισίοις, 1931, σελ. 80), ὁμιλῶν περὶ τῆς Βενετικῆς κυριαρ-
χίας, λέγει: «τὸ νόημα τῆς καταλήψεως τῆς νήσου Κύπρου ὑπὸ τῶν Βενετῶν
εἶναι τὸ ἀκόλουθον: δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς πράξεως κοινῆς κατακτήσεως, ἀλλὰ
περὶ ἐνεργείας ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, τοῦ παλαιοῦ τούτου στρώμα-
τος τοῦ πληθυσμοῦ, τὸ ὁποῖον, ἀναπτυχθὲν και μὴ δυνάμενον νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν
δύναμιν του ἐξ ἀπόψεως πολιτικῆς, ἐκάλεσε τὴν Βενετίαν. Ἡ Βενετία ὑπῆρξεν ἢ
μὴ Ἑλληνικὴ ἔκφρασις τῆς Ἑλληνικῆς ἰσχύος».

Στοχάζομαι τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἱστορικὸν φαινόμενον ἰδιαίτερος ὑπὸ τὸ
πρῶτον τῆς Τέχνης και τοῦ λόγου, γενικώτερον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν βίον τοῦ
πνεύματος. Ἐκεῖ ὅπου ὁ λόγος εἶναι φειδωλός, τὰ μνημεῖα τῆς Τέχνης παρέχουν
τὴν σιωπηλὴν μαρτυρίαν των. Κατὰ τὴν δευτέραν Βυζαντινὴν περίοδον, ἀπὸ τοῦ
δεκάτου και τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ἀναφαίνονται τὰ νέα κέντρα λατρείας και τὰ
μοναστηριακὰ ἰδρύματα. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ των, αἱ τοιχογραφίαι, τὰ καλλιτεχνικὰ
των ῥεύματα συναντοῦν τὴν μεγάλην ἀναγέννησιν τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν.
Βεβαίως ὁ Λατίνος δυνάστης, ἰδίως μετὰ τὴν *bullā cypriā* τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου

τοῦ Δ' (3 Ἰουλίου 1260), διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἐγγχώριος Ἐκκλησία ἐτάχθη ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἀνέκοψε τὴν πρώτην ἐκείνην ἀνθήσιν. Ὅμως, παραλλήλως πρὸς τὴν ἀναπτυσσομένην Γοτθικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ κατακτητοῦ, ἡ θρησκευτικὴ Τέχνη τῶν Ἑλλήνων μειοῦται, ἀλλὰ συνεχίζεται. Ὁ δέκατος τρίτος αἰὼν ἀποκόπτεται τοῦ Βυζαντινοῦ κορμοῦ, ἀκολουθεῖ πρότυπα ἀνατολικά καὶ λαμβάνει λαϊκώτερον χαρακτῆρα. Μόνον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, μὲ τὴν παρακμὴν τοῦ Φραγκικοῦ στοιχείου καὶ τὸν φιλελληνισμόν ἢ τὸν ἐξελληνισμόν τῶν τελευταίων ἐκπροσώπων τῆς Γαλλικῆς δυναστείας, τὰ ρεύματα τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης γονιμοποιοῦν γενναιότερον τὸν Κυπριακὸν χῶρον.

Διχάζεται εἰς τὴν Κύπρον, ὡς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην Ἑλληνικὴν χώραν, ἡ παράδοσις τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἡ λογία μορφή τῆς γλώσσης, ἡ κοινὴ γραφομένη Ἑλληνικὴ, χρησιμοποιεῖται εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Δημητριοῦ, ἐπισκόπου Χύτρων (834/835 - 915/916 περίπου), προσωπικότητος συμβολιζούσης τὰς σκληρὰς τύχας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀραβοβυζαντινοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ἀλλὰ δεσπόζουσα μορφή τῆς θεολογικῆς σκέψεως ἀναδεικνύεται ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος ἢ τῆς Ἐγκλείστρας (1134 - μετὰ τὸ 1214), ἀνακαινιστῆς τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου, δεξιὸς χειριστῆς τοῦ ἀπλουστεροῦ λόγου. Τὰ πράγματα τῆς πρωῒμου Λατινοκρατίας ἀπασχολοῦν αὐτὸν εἰς τὴν διατριβὴν «Περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρου σκαιῶν». Ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς νήσου ἢ προσωπικότητος καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρηγορίου τοῦ Β' (1283 - 1289). Τὸ δοκίμιόν του «Διηγῆσεως μερικῆς λόγος τὰ καθ' ἑαυτὸν περιέχων» καὶ αἱ ἐπιστολαὶ του ἔχουν ἰδιαίτεραν ἱστορικὴν ἀξίαν. Εἰς τὸ μέγα θεολογικόν, φιλοσοφικόν καὶ κατ' ἀντανάκλασιν πολιτικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον συνεκλόνησε τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα τὸν Βυζαντινὸν κόσμον, συμμετέχει ἡ Κύπρος διὰ διακεκριμένων τέκνων τῆς, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰακίνθου (1341 - 1349), τοῦ Ἀθανασίου Λεπανδρηνοῦ κ. ἄ. Πρὸς κύκλους τῆς Ἡσυχαστικῆς ἔριδος συνεδέετο ὁ Κύπριος Γεώργιος Λαπήθης, ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀνὴρ ἐγκρατῆς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Γραμματείας, μαικήρας καὶ εὐεργέτης, συνθιασώτης τοῦ βασιλέως Οὐῶντος τοῦ Δ', γράφας, πλὴν ἄλλων, τοὺς ἠθοπλαστικὸς «Στίχους αὐτοσχεδίου εἰς κοινὴν ἀκοήν».

Οἱ τελευταῖοι χρόνοι τῆς Βενετοκρατίας καὶ ἡ Τουρκοκρατία περιορίσαν σημαντικῶς τοὺς παράγοντας τῆς ἀπομονώσεως. Ἑλληνας τῆς Κύπρου καὶ Ἑλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἑλλάδος, τῶν νήσων, τῶν Παραδουναβίων

ἐπαρχιῶν, Ἕλληνες τῆς Διασπορᾶς συνηγνῶντο ἐπὶ ξένου ἐδάφους. Ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Παδούης, τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου τῆς Ῥώμης ἔφερον τοὺς Κυπρίους ἐγγύτερον πρὸς τὰ μεγάλα ρεύματα καὶ τὰς ἰδεολογικὰς ὁπάς τοῦ Ἑλληνισμοῦ: τὸν Ἀνθρωπισμὸν, τὴν ἄμυναν τῆς Ὀρθοδοξίας, τὸν Φιλολατισμὸν, βραδύτερον τὰς νέας ἀναζητήσεις τῆς Φιλοσοφίας, τὰ πρῶτα σκιρτήματα τοῦ γεννωμένου ἐθνικοῦ κινήματος. Εἶναι κατὰ πάντα γνήσια τέκνα τοῦ ὑπερορίου Ἑλληνισμοῦ οἱ Κίπριοι λόγιοι, ὡς οἱ δύο Ἰωάννη Σωζόμενοι, ὁ παλαιότερος, συγγραφεὺς τοῦ ἔργου *Narratione della Guerra di Nicosia* (ἐν Βολωνίᾳ, 1571) καὶ ὁ νεώτερος, ὁ σοφὸς ἔφορος τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης (1578 - περὶ 1633), ὁ Λεόντιος Εὐστράτιος (γεννηθεὶς περὶ τὸ 1565/1566), ὁ Νεόφυτος Ῥοδηνὸς (περὶ 1570 - 1659), ὁ Ἀθανάσιος ὁ Ῥήτωρ (περὶ 1571 - 1663), ὁ Ματθαῖος Κιγάλας ἢ Τσιγάλας (ἀκμάσας κατὰ τὸν 15^ο αἰῶνα) καὶ ὁ Ἰλαρίων Κιγάλας (1624 - 1681), ὁ ἀρχιμανδριτὴς Κυπριανός, συγγραφεὺς τῆς «Ἱστορίας χρονολογικῆς τῆς νήσου Κύπρου» (ἐν Βενετίᾳ, 1788), κλπ.

Ἡ δημόδης παράδοσις τῆς Κύπρου, ἡ γραπτὴ καὶ ἡ προφορικὴ, εὐρίσκεται εἰς τὴν πρωτοπορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Οἱ παράγοντες τῆς ἀπομονώσεως, οἱ ὅποιοι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος, συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς ἰδιάζοντος διαλεκτικοῦ ὄργανου. Ἡ Κυπριακὴ διάλεκτος, διασφύζουσα στοιχεῖα ἀρχαϊκὰ καὶ πλοῦτον πλαστικὸν μιᾶς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικότητος, ἐχρησιμοποιήθη εἰς μακρὰ καὶ λόγια κείμενα ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου ἤδη αἰῶνος εἰς τὰς «Ἀσσίζας τῆς Κύπρου», εἰς τὴν «Ἐξήγησιν τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου» τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, εἰς τὸ «Χρονικόν» τοῦ Γεωργίου Βουστρωνίου, εἰς τὰς χαριεστάτας μεταφράσεις ποιημάτων τοῦ Πετράρχου καὶ τῶν μιμητῶν του, τοῦ Bembo, τοῦ Sannazzaro κλπ.

Ἡ Κύπρος διετήρησεν εἰς τὰ χόματά της μίαν τῶν πλουσιωτέρων παραδόσεων τῆς δημοτικῆς ποιήσεως. Οἱ ποιητὰ ρηδεις, ὡς οἱ παλαιοὶ αἰοῖδοι καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ ῥαψωδοί, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ὁ Καισαρείας Ἀρέθας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου αἰῶνος, διέδωσαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἢ καὶ διέπλασαν τοὺς ποιητικὸν κύκλους. Γέφυρα μεταξὺ τοῦ Ἀσιατικοῦ καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ, χῶρος ἐποικισμῶν καὶ συναντήσεως πληθυσμῶν, ἡ μεγαλόνησος ἐδέχθη ἔνωρις τὰ τραγούδια τῆς Μικρασιατικῆς γῆς. Εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ ἀκριτικὰ ἔσματα καὶ τὰ ἔσματα τῶν συναφῶν ἐπικῶν κύκλων οὐδαμοῦ διετηρήθησαν τόσον πλήρη καὶ τόσον γνήσια, ὅσον εἰς τὴν Κύπρον. Ἀπὸ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς Ἀροδαφνούσας ὁ Gabriele d' Annunzio ἐνεπνεύσθη τὴν *Pisanella* καὶ ἄλλα ποιητικὰ του ἔργα.

Τὸ Κυπριακὸν Ζήτημα, θεωρούμενον ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ ἱστορικῇ διαστάσει του, ἐμφανίζεται ὄχι μόνον ὑπὸ τὴν τραγικὴν του οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ὀξείαν μορφήν ἐνὸς διεθνoῦς προβλήματος. Δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τελευταία σελὶς τοῦ Ἐνατολικοῦ Ζητήματος. Ἡ παρεμβολὴ τῆς Βρετανικῆς κατοχῆς καὶ κυριαρχίας παρέσυρεν αὐτὸ εἰς τὴν δίνην τῆς ἀποικιοκρατίας καὶ τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν χειραφέτησιν τῶν ἀποικιωῶν. Αἱ λύσεις μοιραίως ἐκνυμάνθησαν μεταξὺ μιᾶς παλαιότερας ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων, καὶ μιᾶς νεωτέρας, τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως. Ὡς ἀποτέλεσμα ἀγῶνων καὶ ἐργωδῶν διαπραγματεύσεων προέκυψεν ἐν νέον κράτος, ἡ ἀνεξάρτητος καὶ κυρίαρχος Κυπριακὴ Δημοκρατία· μία Δημοκρατία ἀπρόθυμος, ἀκούσιος, διὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὸν τίτλον τοῦ νεωτάτου βιβλίου τοῦ ἐν Ἑνωμέναις Πολιτεταῖς Ἑλληνοῦ καθηγητοῦ Στεφάνου Ξύδη (*Stephen G. Xydis, Cyprus Reluctant Republic, The Hague - Paris, 1973*), μία Δημοκρατία, ἡ ὁποία ἐν τῇ συγκροτήσει της περιεῖχε τὰ σπέρματα ἐγγενῶν δυσχερειῶν καὶ τὰς ἀφορμὰς μεγάλων κινδύνων. Ὅμως ἡ οὕτως ἐγκαινιαζομένη πρώτη φάσις, πρώτη μακρὰ καὶ ἐπίπονος φάσις τῆς Κυπριακῆς ἐλευθερίας, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ἐποικοδομητικὴ διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς πολιτείας, μιᾶς οἰκονομίας, μιᾶς παιδείας ἀνθούσης. Ἐτυχῶς εἰς τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν ἔλειπεν ἡ ὑψηλὴ ἐκείνη ἰδέα τῆς ἐνότητος, ἡ ἀντοχή, ἡ ἀπαράμιλλος δύναμις τῆς προσαρμογῆς, ἀρεταὶ καὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι διέκρινον τοὺς ταπεινοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀραβοβυζαντινῶν συγκρούσεων, τῶν Λατίνων δυναστῶν, τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἀγγλοκρατίας.

Ἡ γλυκεῖα χώρα τῆς Κύπρου κεῖται ἐνώπιόν μας ἄθλιον ἐρείπιον. Εἰς τὰς παρούσας στιγμὰς τῆς τραγωδίας της οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τὰς περαιτέρω ἐξελίξεις· πολὺ ὀλιγώτερον, οὐδεὶς θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποβλέψῃ πρὸς τὸ μέλλον μετὰ τινος αἰσιοδοξίας. Ἐλθοῦσα εἰς ἀδελφοκτόνους ἀντιθέσεις, ἐμπλακειῖσα εἰς τὸ πλέγμα τῶν μεγάλων καὶ τῶν μικρῶν ἀνταγωνισμῶν, ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν συμμάχων, οἱ ὁποῖοι ἀπεμπολοῦν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς διεθνoῦς κοινωνίας — ἀρχὰς καθιερωθείσας διὰ τῶν θυσιῶν δύο καταστρεπτικῶν παγκοσμίων πολέμων —, ἡ μεγαλόνησος διέρχεται περίοδον θανασίμου κινδύνου. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, συμβολίζουσα ἐν παντὶ τὴν ἐνότητα, δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς ἑαυτὴν νὰ εἶπῃ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον ὅτι προϋπόθεσις τοῦ νέου ἀγῶνος διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Κυπριακῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ σύμπνοια καὶ ἡ ὁμόφωνος συγκατάθεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Κύπρῳ.

Συμμερίζεται ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὴν γενικὴν ἀγαλλίασιν διὰ τὴν εἴσοδον τῆς Χώρας εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ὁμαλοῦ πολιτικοῦ βίου.

Είχε προβλέψει τούς μεγίστους κινδύνους, τούς οποίους ἐδημιούργει ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀπομόνωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶχεν ἀντιστῆ πρὸς πᾶσαν καταπάτησιν τῶν ὑψηλῶν ἐλευθεριῶν τῆς. Προσβλέπει μετ' ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ μέλλον καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν ἐν γένει τῆς ἀνακαινιζομένης Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Εἰς τὴν ἡγεσίαν ταύτην ἀνήκει ἡ εὐθύνη τοῦ χειρισμοῦ ἐπειγόντων καὶ ὀξυτάτων προβλημάτων, τοῦ Κυπριακοῦ πρωτίστως. Τὸ θέμα τῆς Κύπρου εἶναι μέγα καθ' ἑαυτό. Γίνεται ὁμως μεγαλύτερον, διότι συναρτᾶται μετὰ τῆς γενικωτέρας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Χώρας καὶ ἐπηρεάζει ἀποφασιστικῶς τούς προσανατολισμοὺς αὐτῆς. Θέτει κατὰ τρόπον σκληρὸν τὸ πρόβλημα τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων — κλειδα τῆς Μεσογειακῆς τῆς πολιτικῆς — καὶ φέρει αὐτὴν εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν συμμαχιῶν τῆς.

Ἐπανελημμένως ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου εἶχεν ἐπισημανθῆ ὁ κίνδυνος τῆς μονομερείας εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνασυνδέσεώς των μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἔχουν γίνει. Εἰς τὸν ἱστορικὸν θὰ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσῃ ὅτι ἡ στροφή πρὸς τὴν Εὐρώπην εἶναι στάσις καὶ ἕξις παλαιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αὐτὴ αὕτη ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς κοινότητος τῆς Εὐρώπης εἶναι ἔννοια Ἑλληνική. Δὲν ἀναφέρομαι, ὡς θὰ ἐνόμιζέ τις εἰς τὴν ἀρχαίαν Μυθολογίαν. Πιστεύεται κοινῶς ὅτι ὁ Αἰνείας Σύλβιος Piccolomini, ὁ ἀνθρωπιστῆς πάπας Πίος ὁ Β' (1458 - 1464), πρῶτος ἔδωκεν εἰς τὸν ὄρον τὴν ἰδεολογικὴν ταύτην σημασίαν. Ἐν τῇ πραγματικότητι Ἕλληνας τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὡς ὁ ὑπέρμαχος τῆς δυτικῆς συμμαχίας Δημήτριος ὁ Κυδώνης (περὶ 1324 - 1397/1398), συνέλαβον τὴν ἰδέαν μιᾶς ἠνωμένης Εὐρώπης. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἐδημιουργήθη ἐν ὄψει τῆς εἰσβολῆς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοῦ Τουρκικοῦ κινδύνου. Πολὺ βραδύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἡ πνευματικὴ ἡγεσία θὰ στραφῆ πρὸς τὴν «σοφίαν», τὴν «πεφωτισμένην», τὴν «πεπαιδευμένην Εὐρώπην». Περιεργὸς ὁ Ἀθανάσιος Σκιαδᾶς, ὅστις ἔζησε καὶ ἐσταδιοδρομήσεν εἰς τὴν Ῥωσίαν, ὠμίλησε πρῶτος, τῷ 1737, περὶ τῆς «σοφῆς Εὐρώπης».

Εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ἀνακαινιζομένης Πολιτείας ἡ στροφή πρὸς τὴν Εὐρώπην ἔχει συγχρόνως τὴν ἔννοιαν στροφῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἀνεζητήσαμεν εἰς τὴν πεφωτισμένην Εὐρώπην, ὑπῆρξεν ἡ προέκτασις τῆς ἡμετέρας παιδεύσεως καὶ ἡ γονιμοποίησις τῆς εἰς ἓνα κοινὸν πολιτισμόν. Εἶναι ἄρα γε ἐπαρκῶς σαφές ὅτι, ταῦτα στοχαζόμενοι καὶ ταῦτα πράττοντες, δὲν ἀρκοῦμεθα εἰς μίαν σύνδεσιν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν, ἀλλ' ὅτι πρωτίστως ἀποβλέπομεν εἰς σκοποὺς πνευματικούς, εἰς μίαν κοινωνίαν πολιτιστικὴν,

ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην, πρὸ διακοσίων καὶ πλέον ἐτῶν, εἶδομεν ὡς ὑπέρτατον ιδεῶ-
δες ; Ἡ στροφή πρὸς τὴν Εὐρώπην εἶναι κατ' ἐξοχὴν αἴτημα πνευματικόν, προϋ-
ποθέτει δὲ τὴν ἀνασύνταξιν ὅχι μόνον τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν, ἀλλὰ
καὶ τῶν παιδευτικῶν μας πραγμάτων. Ἡ ἀνακαίνισις τῆς Πολιτείας δὲν νοεῖται
ἄνευ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς παιδείας, μιᾶς πραγματικῆς Ἑλληνικῆς ἀνακαινίσεως.
Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν θὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τῶν μεγάλων τούτων προβλημάτων.